

Lesbrief bij de workshop in Museum Het Rembrandthuis

Workshop *Verre gezichten* **Thema *Reizen in Rembrandts tijd***

Museum Het Rembrandthuis heet u en uw leerlingen van harte welkom bij de workshop *Verre gezichten* in het Rembrandthuis. Deze workshop is geschikt voor klassen uit de bovenbouw van het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs.

De leerlingen maken kennis met etsen van Rembrandt en werken van andere kunstenaars uit Rembrandts tijd. De leerlingen maken op school een tekening van zichzelf, een klasgenoot of familielid in een (exotisch) landschap. Ze laten zich inspireren door tekeningen en prenten uit Rembrandts tijd. De tekening wordt meegenomen naar het museum voor de workshop.

Tijdens deze workshop zullen uw leerlingen een aantal van Rembrandts geëtste zelfportretten en landschappen bekijken. Ze zien ook afbeeldingen van reizigers, en on-Nederlandse landschappen die verschillende kunstenaars op basis van waarneming of fantasie hebben vastgelegd. Daarnaast leren zij de belangrijkste kenmerken van de techniek van het etsen en zullen ze zelf ervaren hoe het is om een eenvoudige prent te maken.

Korte omschrijving van de workshop

Het programma bestaat uit twee onderdelen:

1. Voorbereidende les op school (duur: 100 minuten)

Aan de hand van een lesbrief en een powerpoint presentatie (te downloaden vanaf www.rembrandthuis.nl) maken de leerlingen kennis met het thema reizen in Rembrandts tijd. De leerlingen maken naar aanleiding hiervan op school een tekening (10 x 15 cm) van een figuur in een landschap. De tekening wordt meegenomen naar het museum voor de workshop.

2. Workshop en rondleiding in Museum Het Rembrandthuis (duur: 2 uur)

In het museum bekijken de leerlingen samen met een museumdocent het huis. Daarbij wordt stilgestaan bij tekeningen, prenten en schilderijen die met het thema te maken hebben. In een aparte workshopruimte in de buurt van het museum maken de leerlingen een prent van de tekening die ze zelf eerder op school hebben gemaakt. Dat doen ze door de tekening over te krassen in een plastic plaatje (10 x 15 cm) dat ze vervolgens zelf inkten en afdrukken, onder begeleiding van een museumdocent.

Wij wensen u veel succes bij de voorbereiding van de workshop en verwelkomen u en uw leerlingen binnenkort graag in het Rembrandthuis!

Museum Het Rembrandthuis, afdeling Educatie

Praktische informatie

Adresgegevens

*Museum Het Rembrandthuis
Jodenbreestraat 4
1011 NK Amsterdam
tel. 020 5200400*

*Workshopruimte
de Smederij
Nieuwe Uilenburgerstraat 59
1011 LM Amsterdam*

Bereikbaarheid openbaar vervoer

Tram 9, tram 14, halte Waterloo plein

Metro vanaf Centraal Station, halte Nieuwmarkt, uitgang Hoogstraat

Maximale groepsgrootte

30 leerlingen. Vanaf 15 leerlingen wordt de groep gesplitst.

Kosten

De workshop kost € 50 per groep van 15 leerlingen

Lesmateriaal introductielessen op school

Het lesmateriaal is te downloaden via www.rembrandthuis.nl; klik op het kopje 'Educatie' en daarna 'Workshops' en 'Verre gezichten'

Downloaden lesmateriaal introductielessen op school

www.rembrandthuis.nl etc.

NB Voor een bezoek met uw leerlingen aan het voormalige woonhuis van Rembrandt is reserveren, uiterlijk twee weken van tevoren, noodzakelijk. Voor reserveringen kunt u telefonisch contact opnemen met de afdeling Educatie van Museum Het Rembrandthuis.

Deel 1

Introductieles op school

Duur

100 minuten

Doel

De leerlingen krijgen een introductie over het thema: *Reizen in Rembrandts tijd*. Daarna gaan zij zelf aan de slag. Zij tekenen zichzelf, een klasgenoot, broertje of zusje met op de achtergrond een landschap in een ver land. Zij kunnen als voorbeeld een eigen vakantiefoto natekenen, maar ze mogen ook gewoon hun fantasie gebruiken. Hun tekening zal als uitgangspunt dienen voor een eigen prent. Ze maken de prent tijdens het bezoek aan het Rembrandthuis.

Benodigdheden

Presentatie *Verre gezichten* (te downloaden op www.rembrandthuis.nl/.....)

Tekenpapier (formaat 10 x 15 cm of getekend kader van 10 x 15 cm)

Potloden (HB)

Gummen

Linialen

Onderdelen introductieles:

- Presentatie van prenten en tekeningen uit de tijd van Rembrandt. Bij voorkeur worden de afbeeldingen in een powerpoint getoond.
- uitleg van de opdracht
- tekenen van een figuur in een landschap

Presentatie *Verre gezichten*

Duur: 30 minuten

Benodigheden: presentatie *Verre gezichten* (downloaden op www.rembrandthuis.nl/...)

Als voorbereiding op de opdracht waarmee de leerlingen zelf aan de slag zullen gaan, laat u de presentatie *Verre gezichten* zien. Deze presentatie kunt u met powerpoint tonen, maar u kunt er ook voor kiezen de afbeeldingen af te drukken en als boekje met de leerlingen te bespreken.

De powerpoint presentatie *Verre gezichten* bestaat uit 12 dia's. Hieronder treft u informatie over de afbeeldingen aan. Voor iedere afbeelding kunt u gebruik maken van een verklarende tekst. Met behulp van deze teksten kunnen enkele beeldende begrippen worden uitgelegd die bij het tekenen en krassen van pas kunnen komen.

Verre gezichten

Reizen in Rembrandts tijd

Tegenwoordig reizen we met het grootste gemak de wereld over. Per auto, bus, trein, boot of vliegtuig komen we waar we wezen willen. Meestal weten we ook precies hoe laat we ergens aan zullen komen, alles is geregeld.

Reizen in Rembrandts tijd, de 17de eeuw, ging helemaal niet zo gemakkelijk. Het was een hele onderneming en beslist niet zonder gevaar. Buiten de muren van een stad waren de wegen meestal smal en zanderig of modderig. Je kon gaan wandelen, je kon meereizen in een koets, of je kon over water reizen. Onderweg moest je oppassen voor struikrovers of andere boeven en bedriegers die het op jouw bezittingen hadden gemunt. In je eentje reizen was gevaarlijk, het was verstandiger om samen met anderen op pad te gaan. Verre reizen gingen meestal per schip en dan kon je maanden onderweg zijn, met vele gevaren en ongemakken onderweg. Reizen was toen een echt avontuur.

Rembrandt

1. Rembrandt, *Zelfportret, schetsend bij het raam*, 1648 (dia 2 en 3)

Ets

Kijk, dit is Rembrandt. Rembrandt leefde van 1606 tot 1669. Hij is onze beroemdste kunstenaar uit de 17de eeuw. Onze 17de eeuw wordt ook wel de ‘**Gouden Eeuw**’ genoemd. Dat komt omdat Nederland toen zo rijk was. Het ging niet alleen goed met de handel, maar ook met de kunst. Amsterdam was de belangrijkste stad, het leek wel het centrum van de wereld. Schepen met handelswaar uit alle delen van de wereld voeren af en aan. Rijke kooplieden lieten mooie huizen bouwen aan de grachten. En ze kochten kunstwerken. In Amsterdam kon je als kunstenaar goed verdienen en er woonden dan ook een heleboel kunstenaars. Rembrandt werd geboren in Leiden, maar woonde het grootste gedeelte van zijn leven in Amsterdam.

Zie je hoe oplettend Rembrandt zit te kijken? Hij kijkt naar zichzelf in de spiegel en tekent zichzelf. Daarna heeft hij van zijn tekening een ets van gemaakt. Rembrandt heeft tekeningen, schilderijen en etsen gemaakt. Dit is nou zo’n ets.

Een **ets** moet je afdrukken, niet met een machine, maar helemaal met de hand. Je hebt daarvoor een metalen plaat nodig. Rembrandt gebruikte meestal koper. Daarin maak je groeven, precies volgens de lijnen van je tekening. In de groeven smeert je dikke, zwarte inkt. Je legt je geïnkte plaat op een etspers en legt er een blad stevig papier bovenop. Als je dan die twee door de pers draait (je hebt er flink wat kracht voor nodig) dan wordt de inkt van de plaat op het papier geperst. De voorstelling komt precies andersom, in ‘**spiegelbeeld**’ op het papier. Toen Rembrandt zichzelf via een spiegel tekende, kwam zijn tekening ook in spiegelbeeld op papier: zijn rechterarm zag hij aan de linkerkant. Maar toen hij van zijn tekening een ets maakt, draaide alles weer om, eigenlijk dubbel spiegelbeeld dus. Zijn rechterarm kwam weer rechts te zitten. In de ets zien we hem dan ook zoals hij er in werkelijkheid uitzag.

Rembrandt zit naast een venster. Door dat venster zie je een landschap. Huizen en heuvels. Het ziet er helemaal niet Nederlands uit. Waarschijnlijk is het landschap zomaar verzonnen. Ging Rembrandt zelf wel eens op reis?

Rembrandt wandelde en tekende in de buurt van Amsterdam

2. Rembrandt, Een bruggetje bij de Amstel, in de buurt van Ouderkerk, 1645 (dia 4)

Ets

Museum Het Rembrandthuis

Op deze ets heeft Rembrandt een bruggetje afgebeeld. Het is een bruggetje bij de Amstel, in de buurt van Ouderkerk, dichtbij Amsterdam dus. Rembrandt wandelde graag in de buurt van Amsterdam, langs de Amstel en het IJ. Hij maakte dan tekeningen van boerderijen, weggetjes, bomen en de stad vanuit de verte. Sommige lijnen van deze ets heeft Rembrandt heel snel en losjes getekend, dat zie je vooral bij de bomen links. Het bruggetje zelf en de twee mannen daarop zijn wat preciezer getekend. Je kunt dus binnen dezelfde ets twee manieren van tekenen gebruiken.

Rembrandt hield erg van dit soort wandelingetjes in de buurt. Maar verre reizen maken, dat was niets voor hem. Waarschijnlijk kwam hij zelfs nooit in het buitenland. Hij vond dat dat allemaal maar veel te veel tijd kostte. Hij had het dan ook razend druk, want iedereen wilde wel een kunstwerk van de beroemde Rembrandt. En toch was hij wel geïnteresseerd in verre landen. Hij had in zijn huis in Amsterdam zelfs een kamer speciaal bestemd voor zijn verzameling van mooie of interessante voorwerpen uit alle delen van de wereld.

Rembrandt verzamelde voorwerpen uit alle delen van de wereld

3. Rembrandts verzameling in zijn 'Kunst Caemer' in het Rembrandthuis (dia 5 en 6)

Gedroogde dieren, exotische schelpen, kleurige koralen, lange speren en gevlochten schilden: Rembrandt was gek op voorwerpen uit verre landen. Hij legde zelfs een hele verzameling aan. Hij kocht al die spullen in winkeltjes in de buurt van de Amsterdamse haven. Ze waren meegenomen op zeeschepen door mensen die terug waren gekomen van hun reizen. Op planken in een speciale verzamelkamer in zijn huis legde Rembrandt ze neer. Hij noemde dat zijn 'Kunst Caemer'. Met al die spullen uit alle delen van de wereld kon hij in die kamer toch fantaseren over verre landen. Hij tekende spullen uit zijn verzameling na en liet ze trots aan bezoekers zien.

Rembrandt tekende landschappen met bergen die hij nooit gezien had

4. Rembrandt, *Hieronymus in een Italiaans landschap*, ca. 1649
Pentekening
Kunsthalle, Hamburg (**dia 7**)

5. Rembrandt, *Hieronymus in een Italiaans landschap*, ca. 1654
Ets
Museum Het Rembrandthuis (**dia 8**)

In Rembrandts tijd werd jonge kunstenaars aangeraden om een reis naar Italië te ondernemen. In Italië kon je kunstwerken van de oude Romeinen zien, en ook minder oude kunstwerken van beroemde kunstenaars, zoals Michelangelo, Rafaël en Titiaan. Maar Rembrandt reisde nooit naar Italië. Hij vond zo'n lange reis maar tijdverspilling en bleef liever doorwerken in zijn huis in Amsterdam. En schilderijen van die beroemde Italianen kon hij ook in Amsterdam zien, zoals in huizen waar zulke schilderijen werden geveild.

Toch heeft hij bergen getekend. Je ziet ze bijvoorbeeld op deze vlotte tekening van Hieronymus. Hieronymus was een wijze, oude man die de Bijbel bestudeerde en bevriend was

met een leeuw omdat hij ooit een scherpe doorn uit zijn poot had gehaald. Zie je de leeuw naast Hieronymus? Op de achtergrond tekende Rembrandt een berglandschap zoals je dat in Italië vindt. Je ziet het nog beter op de ets die hij daarnaar maakte. Maar hoe wist Rembrandt nou hoe bergen eruit zagen? Hij kon dat zien op tekeningen en prenten van andere kunstenaars die naar Italië waren geweest. Rembrandt had een heleboel tekeningen en prenten in zijn verzameling. Die tekeningen en prenten waren zijn kostbaarste bezit.

Zie je dat de ets het spiegelbeeld is van de tekening? De ets is veel meer uitgewerkt, met lichte en donkere delen. Je kunt iets donkerder maken door het in te vullen met lijntjes naast elkaar. Dat noem je ‘**arceren**’.

Vervoermiddelen in Nederland: de boot

6. Rembrandt, *De Amsteldijk met een paard dat een boot trekt*, 1655

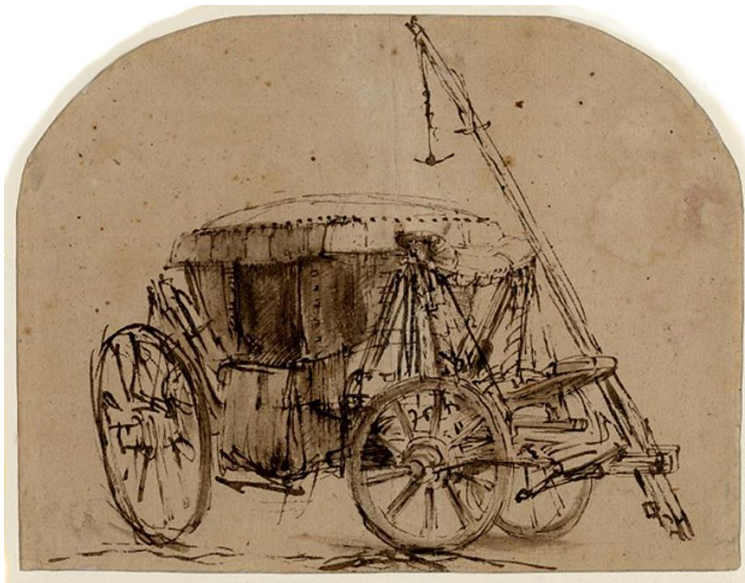
Pentekening

Duke of Devonshire, Chatsworth Settlement, Engeland (**dia 9**)

Dit is een tekening die Rembrandt heeft gemaakt van een zogenoemde ‘trekschuit’. Een paard trekt aan een touw een boot voort waarin mensen zitten. Dat was in de 17de eeuw vooral in Nederland een veelgebruikt vervoermiddel. Nederland is altijd een echt waterland geweest. Dus wat was er handiger dan reizen per boot? Veel plaatsen waren bereikbaar met de trekschuit. elke dag vertrok er wel ergens een. Je kon ook meereizen met een zogenoemd ‘beurtschip’. Zo’n schip vervoerde goederen en personen, vertrok meestal één keer in de week en volgde dan een vaste route.

Rembrandt heeft alles heel snel geschetst, toen hij de schuit voorbij zag komen. Om het paard en de ruiter op de voorgrond te krijgen, heeft hij die met een **dikke lijn** getekend. De boerderij en de molen op de achtergrond heeft hij juist met **dunne lijntjes** getekend. Zo heeft hij diepte in zijn tekening gekregen.

Vervoermiddelen in Nederland: de koets

7. Rembrandt, *De koets*, ca. 1650
Pentekening
British Museum, Londen (dia 10)

Hier heeft Rembrandt een koets getekend, een wagen die door paarden over de weg werd voortgetrokken, bestuurd door een man die voorop zat en de teugels vasthield. Dit was ook een veelgebruikt vervoermiddel om van de ene stad naar de andere te gaan, maar wel duurder dan reizen per trekschuit of beurtschip. Zo'n koets reed een vaste route en stopte onderweg op vaste plekken, meestal bij een herberg, om even wat te eten of te drinken en de paarden wat rust te gunnen. Op die halte konden passagiers hun reis ook beëindigen en er konden weer nieuwe passagiers bijkomen. Zo'n halte werd wel een 'post' genoemd, vandaar de naam 'postkoets'. Dat heeft dus niets met het vervoer van brieven te maken, hoewel dat natuurlijk ook gebeurde.

Een spannend verhaal

Dit verhaal is opgeschreven door een kunstkenner die niet lang na Rembrandt heeft geleefd. Rembrandt wandelde een keer, hij woonde nog bij zijn ouders en was net begonnen als kunstenaar, van Leiden naar Den Haag waar een rijke heer woonde die geïnteresseerd was in schilderijen. Rembrandt had een schilderijtje onder zijn arm, een van de allereerste die hij had gemaakt. Rembrandt was dolblij toen hij hoorde dat de man het schilderijtje wilde kopen. Rembrandt kreeg honderd gulden, dat was toen erg veel geld. Met een zak vol geld ging Rembrandt terug naar Leiden. Maar hij had geen zin meer om te lopen en omdat hij nu toch genoeg geld had, ging hij mee met de koets die tussen Leiden en Den Haag heen en weer reed. Toen de koets halverwege stopte bij een herberg, stapte Rembrandt niet uit zoals de andere passagiers en de koetsier. Hij was bang dat zijn geld zou worden afgenomen. Hij bleef dus in zijn eentje in de koets. Maar toen de mensen weer terug kwamen lopen, gebeurde er iets onverwachts. De paarden sloegen op hol! Rembrandt wist niet wat hij moest beginnen. Maar eigenlijk hoefde hij zich geen zorgen te maken, want de paarden renden precies volgens de enige route die ze kenden. Bij het eindpunt in Leiden stopten ze weer. Alle omstanders, die Rembrandt uit de koets zagen klimmen, wilden weten wat er gebeurd was. Maar Rembrandt haastte zich naar huis om zijn avontuur aan zijn ouders te vertellen.

Reizen over de wereld

8. Achterzijde van het schip 'De Amsterdam' bij het Scheepvaartmuseum (dia 11)

Wie naar het buitenland reisde, deed dat zoveel mogelijk per schip. Over zee voer je met een groot zeeschip. Lange reizen, naar een ander werelddeel, waren meestal geen pretje. Veel mensen werden ziek onderweg of stierven zelfs. Het was moeilijk om voedsel zo lang goed te houden.

Nederland werd rijk door de goederenvervoer per schip. Er werd gehandeld met landen rond de Oostzee (Polen, Duitsland, Scandinavië) in graan, hout en ijzer. Dat was het belangrijkste handelsgebied. In Holland en Zeeland werden de beste schepen gebouwd. Later voeren de Nederlanders steeds verder, zoals naar Afrika, Azië en Amerika.

Kostbare specerijen zoals peper, nootmuskaat, kruidnagel en kaneel werden uit Azië, vooral het gebied dat we nu Indonesië noemen, gehaald. In 1602 werd de Verenigde Oost-Indische Compagnie opgericht. Het werd het grootste bedrijf in de wereld. In landen waarmee zij handel dreef, mocht de VOC zelfstandig verdragen sluiten, forten bouwen en ambtenaren aanstellen.

In 1621 werd de West-Indische Compagnie opgericht die zich op Amerika zou richten. Deze WIC was minder succesvol dan de VOC. In Zuid-Amerika kwamen suikerplantages. Curaçao werd een centrum van de slavenhandel, dat was niet iets om trots op te zijn.

Ontdekkingen

Het was ook een tijd dat er per schip veel tot dan onbekende landen werden ontdekt. In 1606, het jaar waarin Rembrandt werd geboren, ontdekte schipper Willen Janszoon in dienst van de VOC de kust van Australië. Hij noemde het toen 'Zuidland'. In 1609 ontdekte de Engelsman Henry Hudson, als kapitein van een Nederlands schip, het eiland Manhattan. De Nederlanders stichtten daar de kolonie 'Nieuw-Nederland', maar moeten het gebied later afstaan aan een Engelse oorlogsvloot. De nederzetting 'Nieuw-Amsterdam' wordt door de Engelsen direct omgedoopt in 'New York'. In 1642 ontdekt Abel Tasman Nieuw-Zeeland; als eerste vaart hij bovendien helemaal rond Australië.

Aan de slag

Als je je tekening gaat maken, denk dan aan deze dingen:

1. Je mag iemand in een landschap ergens van natekenen, maar ook zomaar een ver landschap verzinnen
2. Later komt alles in spiegelbeeld
3. Wissel donkere en lichte gedeeltes af
4. Je kunt iets donker maken door te arceren
5. Teken met losse of precieze lijnen
6. Gebruik dikke lijnen op de voorgrond en dunne lijnen voor iets dat ver weg is
7. Maak een scheiding tussen iemand op de voorgrond en het landschap op de achtergrond

Als de tekeningen klaar zijn, dan worden ze verzameld om mee te nemen bij het bezoek aan het Rembrandthuis.

9. Hier zie je hoe Bram bij de workshop van het Rembrandthuis van zijn tekening een prent heeft gemaakt. Hij bekijkt zijn net afgedrukte prent. De afdruk is in spiegelbeeld: wat hij links had getekend dat zit nu rechts. **(dia 12)**

10. Op de afdruk kun je goed zien dat er iemand op de voorgrond staat voor een bergachtig landschap op de achtergrond. Voorgrond en achtergrond zijn gescheiden door de brede weg in het midden. **(dia 12)**

Workshop *Verre gezichten*

Deel 2

Het tweede deel van de workshop zal plaatsvinden in de werkruimte in de Nieuwe Uilenburgerstraat. Daar zullen de leerlingen hun tekeningen overzetten op een drukplaat. Met een zware naald krassen ze de lijnen van hun tekening volgens de droge naaldtechniek in een doorzichtig, plastic plaatje. Vervolgens krijgen ze instructies over het proces van inkten en afdrukken.

Uiteindelijk drukt iedere leerling zijn eigen prent af op een etspers. De resultaten worden aan het eind bekeken en besproken. Ze kunnen op school naast elkaar worden gehangen en zo een leuke tentoonstelling vormen.

Rondleiding

Bij de workshop hoort altijd een rondleiding. De leerlingen worden rondgeleid door de kamers van Rembrandts vroegere woning. Ze zien ook etsen van Rembrandt die tentoongesteld zijn. Speciale aandacht gaat naar werken van kunstenaars die reisgezelschappen of exotische landschappen hebben weergegeven.

Museum Het Rembrandthuis
Afdeling Educatie
Jodenbreestraat 4
1011 NK Amsterdam
tel: 020 5200400
e-mail: educatie@museumrembrandthuis.nl

© 2012 Museum Het Rembrandthuis
Tekst: A. Hagen

16 februari 2012